basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA (FAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

MOTSHEGANONG/SEETEBOSIGO 2026

MADUO: 80

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO e leng A, B le C.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshobokanyo	(10)
KAROLO YA C:	Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	(40)

2. Araba dipotso TSOTLHE.

3. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

4. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.

5. Nomora dikarabo ka nepagalo go ya ka thulaganyo ya dipalo tse di dirisitsweng mo lokwalopotsong.

6. Tlogela mola mo magareng ga dikarabo tsa gago.

7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

8. Nako e e tshikinngwang:

KAROLO YA A:	Metsotso e le 50
KAROLO YA B:	Metsotso e le 20
KAROLO YA C:	Metsotso e le 50

9. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO

POTSO 1

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA A

1 Motshedisi o ne a le esi kwa gaabo. O tsholetswe mo lelapeng le le neng le tletse boitumelo. O goletse mo mofuthung wa go nna a atlaretswe ka bothito ba lerato la batsadi boobabedi. A sa wele fa fatshe. Kwa gaabo, kwa Dobsonville, kwa mmila wa Mogorosi o simologang teng, go ne go atisa go tlala baeng ka mmaagwe e ne e le motho yo o pelo, mme rraagwe le ena e le motho wa batho.

2 Se, sa fetoga gannye morago ga gore rraagwe a fitlhelwe a tshwaetsegile ke mogare wa lebolelamading kgotsa tshitangaka. Se se diragetse morago ga gore a nne le motsotswana o le osi fela wa bokoa, ba tswile mmogo le ditsala kwa tirong go ya go tswalela selemo kwa Magageng a Sterkfontein *(Cradle of Humankind)*. Mongwe wa ba leloko o kgopilwe mme a batagana ka mpa ya sebete fa fatshe. A gagoga lengole.

3 Rraagwe Motshedisi, Bra Mike, jaaka a ne a itsege, ka go rata go thusa, a se ka a tlhokomela gore go batho ba thuso ya potlako gaufinyana. A lebala le gore o ne a dirile peso ya nama mafelo a beke a a sa tswang go fela, moo a duleng kotsi ka ntlha ya go itshega ka thipa a sa ntse a besa. E be e le fa mogwang o ile borwa. A bosetlhogo jwa botshelo! Ga nna bokete go amogela motsing kitsiso e tla. Go a tlhaloganyega gonne moeka le mogatse ba ne ba ikitse gore ba boikanyego go le kae.

4 E ne e le fela go ya go dira diteko jaaka ba ne ba rata go batlela Motshedisi pholisi e nngwe gape e e tlaa tlhokomelang dithuto tsa gagwe tsa Yunibesithi. Ga tsoga kgaruuruu mo lelapeng ka ntlha ya go sa tlhaloganye gore bolwetse jo bo ka tsena jang mo mothong. Aitsane nako nngwe motho o a tle a re fa dilo di diragala, mme di sa mo lebagana, a se di tsee tsia gonne a solofela di ka se ame botshelo jwa gagwe ka gope. Ba lemoga gore nako nngwe motho o thanya lomapo lo le tsebeng gonne ba tshela ka tsholofelo ya gore dilo dingwe di diragalela batho ba bangwe ba ba rileng, gonne ba tshela botshelo jo bo rileng. Le fa mogatse a ne a mo itshwarela, kgang ke gore sera sona se ne se iteleketse mo lelapeng.

5 Ga se kgone go boa jaaka monwana. Go ile fela jalo. Mme gape ka ntata ya bonya jwa go tlhaloganya ditiriso tsa dipilisi tsa di-ARV, rraagwe, Bra Mike, o diegile go di dirisa. Ka jalo jwa mo lobela dintsi go sa letelwa. Bra Mike o ne a koafaditswe gape ke gore, a sa le mmotlana, o ne a kile a dira kwa meepong kwa ba neng ba dira thata ka asebesetose. Ka jalo e ne e setse e mo jele mafatlha e le ruri. O ne a le bokoa go gaisa mogatse. Mmaagwe, Motsei Molefe, a falola ka gore a di nwe ka tlhoafalo le ka kelotlhoko. O ne a kile a nna bokoa gore le bommaleakga–leleme ba bo ba simolole go mo latola. Fela ka ntlha ya maikemisetso a gagwe, a feleletsa a rudile, a kokotlegetse moo a bileng a ne a lebega a ikakatletse. A tswelela go godisa morwadie a le esi.

6 Motshedisi o ne a le tlhogo, mme e bile a le maitseo. O ne a tsena sekolo kwa Meadowlands, kwa Kelokitso, a sa tswa go simolola Mophato wa Borobedi. Go se bonolo ka ntlha ya fa ba ne ba se na madi a sepe. Ee, ba ne ba se dikobo dikhutshwane, fela gape ba ne ba sa ikemela go le kalo. O ne a se na ditsala tse dintsi , morago ga go golela mo lelapeng le le neng le kitlanye ka go tshwaraganela tsotlhe. Ka jalo, le fa a ne a sa tshabe batho, fela go nna le ditsala ya nna namane e tona ya tiro. Ga se thuse sepe gore Kedibone a bo a tsena sekolo le ena. O a itse fa go twe leina lebe! O tlhotse sota yo! E sa le a mo tlhorontsha go tswa ba sa ntse ba tsena sekolo se se potlana kwa Thabang.

[E nopotswe go tswa mo go *Ga o nnaganele*, Goitsemodimo Moncho]

1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Kwa gaabo Motshedisi ke kwa …

A Damonsville.
B Dobsonville.
C Sterkfontein.
D Randfontein. (1)

1.1.2 Goreng kwa gaabo Motshedisi go ne go tlala baeng thata? (2)

1.1.3 Rraagwe Motshedisi o ne a ile go dira eng kwa Magageng a Sterkfontein? (2)

1.1.4 Ke kotsi efe e e neng e tlhagetse Bra Mike beke pele a ya kwa *Cradle of Humankind?* (2)

1.1.5 Go tlile jang gore rraagwe Motshedisi a iphitlhele a tshwaeditswe ke mogare wa lebolelamading? (2)

1.1.6 Batsadi ba ga Motshedisi ba itsitse jang gore ba tshwaeditswe ke mogare wa lebolelamading? (2)

1.1.7 Goreng mmaagwe Motshedisi a ne a sa lwale jaaka mogatsaagwe? (2)

1.1.8 Sekolo se se potlana se Motshedisi a neng a tsena kwa go sona ke sefe? (1)

1.1.9 Ke eng se se neng sa dira gore Motshedisi a se ka a nna le ditsala? (2)

1.1.10 Go ya ka temana, ke eng se se neng sa dira gore Bra Mike a koafale thata? (2)

1.1.11 Ke eng se se tlhodileng gore Kedibone le Motshedisi ba se ka ba nna ditsala tsa nnete? (2)

1.1.12 A go bogisana ga barutwana kwa dikolong go letleletswe? Tshegetsa ka lebaka. (2)

1.1.13 A o ka re rraagwe Motshedisi o ne a dira sentle ka go sa dirise di-ARV? (2)

1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA B

[Se nopotswe go tswa mo go www.google.healthy living]

1.2.1 Batho ba ba mo setshwantshong ba dira eng? (2)

1.2.2 Tiragalo e e diragalang mo setshwantshong e ka go thusa jang? (2)

1.2.3 A batho ba ba mo setshwantshong se, ba itumelela se ba se dirang? Tshegetsa ka lebaka. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO

POTSO 2

Buisa temana e e latelang (TEMANA C) mme morago o kwale tshobokanyo **ka go ntsha dintlha di le SUPA ka go boloka madi**.

DITAELO

1. Kwala dipolelo tse di nang le dintlha DI LE SUPA, mme mafoko a gago a se ka a feta masomeasupa (70).
2. Dinomoro tsa dipolelo di kwalwe go simolola ka 1–7.
3. Kwala ntlha E LE NNGWE mo polelong.
4. Kwala ka mafoko a gago.
5. Kwala palogotlhe ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

TEMANA C

GO BOLOKA MADI

Go boloka madi go botlhokwa ka gonne go thusa go efoga go jela madi mo seatleng. Fa o tsibogela kelelo ya lotseno le ditshenyegelo tse o di itemogelang, o ka kgona go tlhaloganya lotseno lwa gago le ditshenyegelo tse o di dirang ka madi. Gerald Grant III, morulaganyi wa ditšhelete yo o kannweng, o gakolola gore, go boloka madi ke go fokotsa ditshenyegelo di le dintsi, o aroganye ditlhokwa go ya ka botlhokwa jwa tsona. Ka ntlha ya fa ditlhokwa tsa gago di farologana, go fitlhelela tse dingwe, o tshwanetse go oketsa lotseno lwa gago ka mekgwa e e amogelesegang. Se, se tlaa go thusa go se iphitlhele o tlodisitse maikarabelo a go duela dikoloto tsa gago matlho, nna molaodi wa tsona. Fa o tlodisa go duela dikoloto tsa gago, o retelelwa ke go boloka madi ka di tlaa go imela mo go maswe.

Fa o kgonne se, a e nne setlwaedi go dirisa ditsela tsa go fetisetsa madi ka mokgwa wa eleketeroniki mo diakhaontong tse di tlaa go thusang isago jaaka dipeeletso. Maikarabelo a tshwana le a, a go thusa go kokoanya matlole, o a kokoanyetsa go nna le letlole la tshoganyetso ka gonne tsa letsatsi le le latelang ga di itsiwe. Grant o digela ka go gakolola gore madi a se beeletswe go fitlhelela dilo tsa ka bonako, a beeletswe mo bokamosong jwa gago. Go boloka le go beeletsa madi go botlhokwa ka o ka kgona go tshela botoka ka moso.

[E fetoletswe go tswa mo go www.google.investments]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIPOPEGO TSA PUO LE MELAWANA YA TIRISO

POTSO 3: PAPATSO

Sekaseka papatso e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA D

[Se nopotswe go tswa mo go www.google.fire safety]

3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Go ya ka papatso e, go rutiwa ka pabalesego ya molelo go tsaya diura di le …

A tharo.
B pedi.
C tlhano.
D thataro. (1)

3.2 Phasalatso e lebisitswe kwa go bomang? (1)

3.3 Neela dilo DI LE PEDI tse motho a tshwanetseng go di dira fa go na le molelo. (2)

3.4 Goreng Fire Safety e kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo? (2)

3.5 Dirisa leina **bana** jaaka thui mo polelong. (2)

3.6 A go mosola go tsenela dithuto tsa Fire Safety? (2)
[10]

POTSO 4: KHATHUNU

Sekaseka khathunu e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA E

[Se nopotswe go tswa mo go www.google.future]

4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Dipudula tse di mo khathunung di kaya go …

A nagana.
B bua.
C makala.
D iketla. (1)

4.2 Ke eng se se bontshang fa thekisi e le mo lebelong le le kwa godimo? (2)

4.3 Mosimane o tlhagisa maikutlo afe kwa bokhutlong? (1)

4.4 Tlhalosa gore go itshwara mangole le go kotama ga mosimane go bontsha eng. (2)

4.5 Dirisa **kwa morago** jaaka letlhalosi la felo mo polelong. (2)

4.6 Go ya ka wena, ke eng se o ka se dirang go fitlhelela ditšhono tse go buiwang ka ga tsona mo khathunung? (2)

[10]

POTSO 5: TIRISO YA PUO

5.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA F

'Bagolo ba ne ba kopane. Ga ke a tshwanela go fetisetsa diteng tse mme lerato le ke nang le lona mo go **wena** le nkitsa go di tshwara mo sefubeng. Kwa ga lona go batlilwe dikgomo tse di somamararo tse di tsamayang. Ga twe tse di somamabedi pedi ke tsa sego-sa-metsi fa tse di setseng e le tsa merwalo!' 'Ija! E kete nka bo ke sa bonwa ke le merwalo. Ba re ke mang yo o neng a bitsa dikgomo tse di kanakana?' 'Nna ke itse e le bagaeno. Gore ke mang sentlesentle, lekwalo ga le bue. Jaanong bagaetsho ba ne ba **bua** gore ba tshwere tse di sa tsamayeng mme bagaeno ba ne ba <u>kopiwa</u> gore ba bolele gore kgomo e le nngwe ba e tsamaisa ka bokae. Fa ba sena go ipua, ba ne ba baya tlhotlhwa ya R400 mo tlhogong ya kgomo. Nna ke rata go ba botsa fa ke fitlha kwa gae gore ke eng ba ne ba sa ipuelele.'
'O tla feta o ba boletsang? A ga o itse gore fa go ilwe go batlwa segometsi go a lowa? Mme o ne a mpolelela gore motsing o a neng a ntshetswa dikgomo, bagaabo rre ba ne ba di gorosa go sa le phakela.'

[E nopotswe go tswa mo go *Go tloga jaanong*, Boitumelo Matlala]

5.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ija! Ke sekao sa …

A leetsi.
B leadingwa.
C lekgethi.
D lelatlhelwa. (1)

5.1.2 Kwala lelatodi la lefoko **lerato** mme o le dirise mo polelong. (2)

5.1.3 Neela leina le lengwe le le nang le bokao bo bo tshwanang le **sego sa metsi**. (1)

5.1.4 Fetolela polelo e e latelang go nna tira.

Ba ne ba <u>kopiwa</u> gore ba bolele gore kgomo e le nngwe ba e tsamaisa ka bokae. (2)

5.1.5 Kwala polelo e e latelang mo bongweng.

O tlaa feta o ba boletsang? (2)

5.1.6 Dirisa lediri le le ntshofaditsweng mo go mola 7 mo polelong e o e itlhametseng go supa ledirilefeteledi. (2)

5.1.7 Dirisa lekopanyi **mme** go golaganya dipolelo tse di latelang.

Ba mpoleletse. Ke ne ka lebala. (2)

5.1.8 Dirisa leitiri **ipua** mo polelong e o e itlhametseng. (2)

5.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA G

E ne e setse e le la boraro ke ntse ke bona banna ba kgobokane ka fa tlase ga setlhare se segolo sa mooka ka fa ntle ga motse. Mo makgetlong otlhe ke ne ke sa kgone go swetsa gore a kopano ya bona e ne e le ka fa molaong kgotsa ya sephiri. Ke ne ke ntse ke ipotsa gore fa kopano ya bona e le ka fa molaong, ke ka ntlha ya eng ba ne ba sa kopanele kwa kgotleng le Kgosi Sephuti.
Ka belaela. Ka tabogela gae ka fitlha ka phara dilwana tse ke neng ke tswa go di reka, ka boa ka lebelo ke ikaeletse go ya go utlwa kgang ya bona.

[E nopotswe go tswa mo go *Se time tsala*, RSA Naanyane]

5.2.1 **Otlhe** ke karolo efe ya puo? (1)

5.2.2 Dirisa mogatlana **-isa** go bopa **ledirisi** go tswa mo lediring **reka.** (1)

5.2.3 Dirisa lesupi **tse** go bontsha **maemo a boraro** mo polelong e o e itlhametseng. (2)

5.2.4 Neela mofuta wa letlhaodi le le thaletsweng go tswa mo temaneng. (1)

5.2.5 Fetolela modirisotaelo **utlwa!** go nna mo bontsing. (1)

[20]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40
PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 80